

вала про заснування КМУ німецькою владою і українською емігрантською, вказуючи на створення КМУ як вияв активності частини місцевого населення та українських націоналістів-мельниківців. За джерелознавчим аналізом, найближчою до істини з цих обох версій є українська емігрантська. Джерела вказують на свободу дій засновників Управи в її розбудові за часів німецької військової адміністрації. Під час організації українського органу місцевого самоврядування, засновники Управи зіткнулися з проблемою пошуку кадрів для заміщення посад. Протягом вересня – жовтня 1941 р. здійснювалася інтенсивна розбудова структури КМУ. Вищезазначені дані дають підстави стверджувати, що Управу, в часи німецької військової адміністрації, створено як самоврядну установу місцевого населення.

1. Верба І. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні. До 100-річчя із дня народження. – Київ, 1999. 2. Верига В. Буковинський курінь 1941. // На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. – К., 1993. 3. Величківський М. Сумні часи німецької окупації у 1941-1944 роках. // Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. – 1965. – Книга 1(203). 4. Городиський З. Українська Національна Рада в Києві. // На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. – К., 1993. 5. Довідна записка директора Київського медінституту Київській Управі про руйнування солдатами морфологічного корпусу. Листування з німецьким командуванням про встановлення хлібного пайка для населення. 23 жовтня – 18 грудня. – ДА Київської області, Ф. Р. 2356, Оп. 1, Спр. 60, Арк. 1-71. 6. Заболотна Т. Структура цивільних органів окупаційної влади в Києві. // Архіви окупації 1941-1944. Більше не таємно. – Том.1. – К., 2006. 7. Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб. – К., Львів, 2003.

8. Кучерук О. Чин Володимира Баразія// <http://ukrslovo.kiev.ua/work/archive/2006/38/20.html> 9. Копії наказів та розпоряджень Київської Миської Управи. – ДА Київської області, Ф. Р. 2362, Оп. 1, Спр. 1, Арк. 1-171. 10. Копії постанов. 3 жовтня-20 грудня 1941 р. – ДА Київської області, Ф. Р. 2356, Оп. 1, Спр. 3, Арк. 1-58. 11. Копії розпоряджень. 20 жовтня-19 листопада 1941 р. – ДА Київської області, Ф. Р. 2356, Оп. 1, Спр. 2, Арк.1-9. 12. Листи, заяви жителів міста Києва голові міста і інші матеріали надані головою міста Києва в "Архів-музей перехідного періоду" №370 – 382. 21 вересня – 21 жовтня 1941р. – ДА Київської області, Ф. Р. 2412, Оп. 2, Спр. 246, Арк. 1-24. 13. Немирон Н. У збудженій в огні столиці України (славній пам'яті мучеників за Україну в Києві в 1941 – 1942 рр.)// В боротьбі за Українську державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни. – Львів, 1992. 14. Олександр Мезько – Оглоблин. Дослідження та матеріали(До століття народження історика), Нью-Йорк – Острог – Київ – Торонто: Вид. ОА, 2000. – Т. 1. 15. Постанови та підстави до постанов (заяви та інші). 6 жовтня – 27 грудня. – ДА Київської області, Ф. Р. 2356, Оп. 1, Спр. 43, Арк. 1-87. 16. Радзевич К. Перша київська похідна група ОУН. // На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. – К., 1993. 17. Списки співробітників відділів миської управи на одержання перепусток до Ідальні. 1941-1942. – ДА Київської області, Ф. Р. 2356, Оп. 2, Спр. 6, Арк. 60. 18. Список робітників п/в праці та листування про надсилку робочої сили на с/г роботи та будівництво шляхів. 1941 р. – ДА Київської області, Ф. Р. 2356, Оп. 2, Спр. 34а, Арк. 1-7. 19. Справа. Копії постанов Київської Миської Управи та голови міста Києва з жовтня 1941р. №1-200. – ДА Київської області, Ф. Р. 2412, Оп. 2, Спр. 3, Арк. 1-226. 20. Стенограма пленуму Київської Миської Управи від 15 листопада 1941р. 15 листопада 1941р. – ДА Київської області, Ф. Р. 2412, Оп. 2, Спр. 39, Арк. 1-72. 21. Стенограма пленуму Київської Миської Управи від 6 грудня 1941. 6 грудня 1941 р. – ДА Київської області, Ф. Р. 2412, Оп. 2, Спр. 38, Арк. 1-74. 22. Сулятицький С. Перші дні в окупованому німцями Києві. // На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. – К., 1993. 3. 23. John A. Armstrong. Ukrainian Nationalism. 1939 – 1945. – New York, 1955.

Надійшла до редколегії 27.01.10

Є. Луняк, канд. іст. наук

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ФРАНЦІЇ

У статті розглянуто стан ознайомлення французької громадськості з Україною, проаналізовано причини цікавості французів до постаті запорозького козака на тлі історичних взаємин України та Франції. Автор простежує еволюцію французьких історичних досліджень про Україну в XVI–XX ст.

The acquaintance's state of the French public with Ukraine in the article is covered, the analysis of causes of the French interest in Zaporozhye Cossack's image against the background of historical mutual relations of Ukraine and France is made. Author studies evolution of the French historical research of Ukraine XVI–XX.

До XVII ст. Україна перебувала для французів на задвірках цивілізації й була для них terra incognita, останній оплот християнського світу, щоправда, в зіпсованій схизматичній формі, перед дикими ордами татарської Азії. Лише час від часу нечисленні подорожні приносили до Франції звістки про велику степову країну на сході. Середньовічні карти зображували на сході Європи маловідомі французам землі: Русія, Волинія, Подолія, Сарматія, Скіфія, Тартарія, Дикое Поле тощо. І серед цих назв поступово розповзалася на картах пляма, яку називали Окраїна, Ограїна, Україна, Україна [6].

Значно більше інформації про ці землі почало поступати до Франції з кінця XVI ст. Франція і Польща, як два міцних бастиони католицького світу, часто виступали в ролі природних союзників. Про Річ Посполиту, її територію та населення у Франції досить добре знали. А в 1574 р. французький принц Генрих Валуа (майбутній король Франції Генрих III) навіть став ненадовго королем Речі Посполитої. До того ж, при польському дворі були модні французькі звичаї та одяг, лунала французька мова. Багато французьких найманців служили польським королям. Тож про східні окраїни цієї держави та населяючих їх схизматів французи мали певне уявлення. Саме в цей час в Європі поширюється слава козацького війська – єдиної християнської сили, що чинить постійний спротив турецькій експансії на сході Європи. Про походи та війни козаків в XVII ст. постійно повідомляє французька преса, зокрема популярні "Gazette de France", "Mercure de France" та ін.

Все більше з'являється французьких нарисів про Україну, її населення, звичаї, минуле. Багато уваги приділено описам діяльності козаків. Свідчення про Україну бачимо у авторів XVII ст. Б.де Віженера [7; 58], А.Теве [9, с. 142.], Ж.Маржере [15; 16; 24; 42], П.Шевальє [27; 31], Л.де Восьенна [12, с. 332-353; 56] та ін. Як правило, всі вони перебували на дипломатичній чи військовій службі при дворі польських королів.

Проте честь своєрідного "першовідкривача" козацької України для французів належить Г.Л.де Боплану, "Опис України" якого став найголовнішою працею про наш край не лише у Франції, але й у Європі [29]. Своє першочергове значення для дослідників України на Заході праця Боплана зберігала понад століття, витримавши багато перевидань та перекладів європейськими мовами. Жоден серйозний історик не починав писати про Україну, не ознайомившись з цим твором. Можна стверджувати, що Боплан відіграв щодо України ту ж саму роль, що й Колумб для Америки. Про Україну писали й раніше, але вперше з'явився цікавий детальний яскравий опис цієї землі, людиною яка прожила тут 17 років, добре вивчила її історію, звичаї та культуру й залишила цю країну саме напередодні найбільшого з козацьких повстань, що сміливо можна визнати українською революцією. Боплан у Франції вважали головним фахівцем та авторитетом з української проблематики. Зважаючи на те, що українська війна та справи козаків були тоді на слуху, про них регулярно повідомляли європейські газети, твір французького військового

інженера здобув неабияку популярність. Своє значення в якості важливого джерела з історії України праця Боплана зберігає й понині [1; 2; 3; 4].

Мала досвід безпосереднього знайомства з козаками й сама Франція. Як відомо, в 1645-1646 рр., у період завершення Тридцятилітньої війни, великий козацький загін брав участь у бойових діях на боці юного французького короля Людовика XIV. Особливо відмітилися козаки при облозі Дюнкерка, добре укріпленої морської фортеці [25, с. 65-66.]

У французькій мові з того часу міцно закріпилися поняття "Cosaques", "Zarogues" ("козаки", "запорожці"). Слово "Cosaque" стало для французів синонімом понять "нахаба", "зухвалець", "грубіян", а вислів "à la cosaque" ("по-козацьки") означає брутально, грубо, безцеремонно.

Події середини XVII ст., що відбувалися в Україні й були пов'язані з ім'ям Б.Хмельницького викликали стурбованість при дворі Людовика XIV та цікавість з боку простих французів. Про перебіг подій в Україні, козацькі перемоги над поляками постійно повідомляла французька преса. Після того, як Хмельницький фактично створив на східних околицях Речі Посполитої самостійну козацьку державу, з новою геополітичною реальністю на сході Європи слід було рахуватись. Не дарма, дипломати різних країн зондували ґрунт в ставці гетьмана, щоб дізнатися про його наміри та можливі дії. Велике зацікавлення серед французів викликала й постань І.Мазепи – хитрого, розумного, освіченого й, водночас, романтичного політика-авантюриста. Зокрема, важливе місце серед придворних московського царя Петра I українського гетьмана відзначав французький дипломат Ф.де ля Невілле, який залишив опис і характеристику Мазепи [10; 49].

В 1704 р. з Мазепою зустрічався у Батурині французький емісар Ж.К.де Балюз, поляк за походженням, що перебував на службі у Людовика XIV. Мазепа і Балюз були знайомі ще у Варшаві при дворі польського короля [13, с. 76-77; 25, с. 120-124].

Безперечно, Франція хотіла мати свій вплив на володаря гетьманської булави. Париж уважно та стурбовано слідував за перебігом російсько-шведської війни та за перетворенням Московського царства на могутню імперію. Триумфальна й для багатьох неочікувана перемога росіян під Полтавою над шведами та розправа над українськими козаками викликали схвилюваність в Західній Європі. Про батуринську трагедію вмістили передовиці популярні французькі видання "Gazette de France", "Paris Gazette", "Mercure Historique et Politique", "Lettres Historiques" та ін. [8; 18].

Образ Мазепи закарбувався в світовій культурі завдяки геніальним митцям. Гетьман уявлявся розумним волелюбним козаком-авантюристом, у характері якого поєднані дві найголовніші риси: патріотична любов до знедоленої батьківщини та романтичні захоплення жінками. Таке уявлення про хитрого гетьмана поєднувалося з усталеним стереотипом козака-запорожця, який понад усе любить свої неосяжні степи, вірного коня та гостру шаблю. Велику роль в перетворенні гетьмана України на романтичного героя-коханця, яким він почав сприйматися в Європі, відіграв Вольтер. Саме він у своїй "Історії Карла XII" (1731), де цілком співчутливо ставився до постаті козацького ватажка, подав відому та популярну байку про залицяння молодого Мазепи до дружини знатного польського шляхтича, який наказав слугам роздягти кривдника, прив'язати його до коня й випустити у дикий степ. Начебто, таким чином, Мазепа потрапив до козаків, яких згодом і очолив [61; 62].

Вольтерівське бачення козацької України було визначально-типовим для Франції XVIII ст. Ось що писав

він у своїй "Історії Карла XII": "Україна, край козаків, знаходиться поміж Кримським ханом, Московією та Польщею, ...Бористен, що пересікає її, розділяє її на дві майже рівні частини... Україна завжди прагнула до свободи, але оточена Москвою, Туреччиною та Польщею, вона примушена була шукати протектора в одній з тих держав. Україна піддалася спочатку Польщі, яка поволодалася з нею зовсім як з поневоленою країною, відтак піддалася Московитові, що уярмлював її неначе рабів, як це завше є звичаєм у Московитів" [25, с. 153].

Про свій твір сам Вольтер так зазначав у листі до відомого урядовця Шуазеля 16 грудня 1767 р.: "Щоб не казали, а над історією Карла XII я багато працював..., треба мати на увазі, що я був перший, хто писав про це. Наприклад про Україну. У нас знали тільки книжку Боплана, але ж цю книжку написано людиною, прихильною до поляків. За цей час Україна була за гетьмана Хмельницького майже незалежною державою..." [25, с. 152-153].

Наукові праці та літературні твори, присвячені Мазепі, виходили та продовжують виходити у Франції й зараз [19, с. 72-82; 20, с. 108-123; 30; 50; 55; 59; 60].

Слід також відмітити, що саме до табору мазепинців належить перша політична еміграція того часу. Одним з найвідоміших представників українських вигнанців є Г.Орлик. Він все життя намагався спопуляризувати серед французів ідею козацької України, яка має право на відновлення своєї самостійності. Працював гетьманом і над твором з історії України, який так і лишився незавершеним ("Notes sur l'Ukraine et les Cosaques qui sont peu connus en Europe" – "Замітки про Україну та козаків, яких мало знають в Європі") [23, с. 123-272; 35].

В другій половині XVIII ст. на сході Європи відбулися карколомні зміни, що остаточно перетворили Російську імперію на найважливішого гравця у великій політиці. Французький двір спостерігав за тим як розширюються кордони та вплив держави, де правила цариця Катерина II. Посилення російського самодержавства було на пряму пов'язане з наступом на Україну. Всі ці доленосні для Східної Європи та її народів події відбувалися у французьких дипломатичних звітах, часописах і аналітичних розвідках. Про Україну та її населення писали французькі дипломати Ш.-К.де Пейсонель [21; 22; 51; 52], Ф.де Тотт [8, с. 26-27, 34-36, 63-64, 109, 113; 44], Ш.Ф.Массон [17; 43] та ін. [34; 36].

Зокрема, до українського козацтва Массон поставився досить прихильно й співчутливо. Він зазначав: "Войовнича нація Козаків зменшується з дня на день. Вона скоро зникне з поверхні землі, так як зникли інші, на яких затяжів російський скіпетр, хіба що якесь щасливе революція прийде в швидкому часі, щоб визволити її з-під ярма, яке її нищить і давить... Козацька нація тратить незалежність, яку мала перед своїм об'єднанням з Росією. Її перестануть щадити з хвилиною, коли впевняють, що це увійде їм безкарно. Повстання великого гетьмана Мазепи викликане лихим трактуванням, дало початок догноблення їх (козаків-українців) ще за царювання Петра I. Цей імператор відібрав їм право вибирати свого вождя. Він переводив примусові зтяги в їх країні і обмежив козацькі контингенти, що відтепер могли бути тільки періодичні і тимчасові. Розгніваний їх відданістю Карлові XII, він згнобив козацькі племена й розкинув їх войовників по різних областях своєї безмежної держави. Однак його наступники, що поважали останні козацькі військові та громадські інституції, бо боялись, щоб остаточно, утискаючи їх безмежно, не кинули в підданство туркам або Польщі, або кримським татарам. Та з хвилиною, коли ці три вороги перестали бути страшні для Росії, козаки опинилися у рабстві царату. Тепер, їхня прадавня республіканська конституція не існує, рівність поміж ними зникла. Їм дано шляхту і нині дуже тяжко простому козаку

дійти до якого-небудь ступня... Унія козаків з Росією була добровільна й умовна – їхні землі з бідною достатні для їхніх мандрівних черед та людності колись чисельної, були спільною власністю цілої нації. Жоден чужинець, навіть росіянин, не міг там осісти без дозволу загалу і Республіка з великою відвагою боронила своїх кордонів проти замахів сусідів. Ось який був колись стан козаків, стан щасливий, коли порівняти їх колишню цілковиту незалежність з теперішнім цілковитим поневоленням росіянами, нинішніми їхніми панами або товаришами рабства. Від часів Мазепи вони не мали більше великого гетьмана обраного з-поміж себе. Ця гідність була скасована і титул служив лише для декорації кількох фаворитів російських імператриць, як наприклад, Розумовського та Потьомкіна... Козацька нація є нині в стані кризи, вона хвилюється і б'ється під ногою колоса, що її розчавлює..." [25, с. 175-177].

Подібні погляди про українське козацтво можна побачити й у відомій праці Ж.-Б. Шерера "Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорозжців та козаків України, або Малоросії" (1788) [28; 53]. Захоплення країною козаків, їхню культуру та минулим, можна побачити й у книзі французького урядовця Г. де Кюльона [33].

В часи Наполеона I українське питання теж турбувало французьке суспільство. Готуючись до війни з Росією, французький імператор розглядав можливість вторгнення до України, окупацію її території та перетворення на сировинні придатки своєї держави. За твердженням відомого дослідника українсько-французьких взаємин І. Борщака, саме на замовлення першого французького імператора історик Ш.-Л. Лезюр підготував двотомну компілятивну "Історію козаків", де подавав основні події з їхнього минулого: зародження козацтва, війни та повстання, діяльність провідних гетьманів, занепад козацтва. Особливо Лезюр звернув увагу на гетьманування Хмельницького та Мазепи [41].

Уявлення про Україну серед французів залишалося туманним, вона уявлялася великою степовою країною, де мешкають козаки. "Козацька нація" уявлялася вільним товариством природжених воїнів-вершників. Дехто з французьких урядовців щиро вірив, що козаки, малороси та українці – це три різних народи, що проживають на спільній території [11].

Козацтво, що поступово відмирало як стан, здавалося у Франції екзотикою, живим реліктом старовини. Досвід знайомства з козаками французам довелося повторити в 1814 р., після захоплення російською армією Парижа. Мешканці французької столиці, що знали про козаків, як жорстоких і безжальних шибайголів, були дуже налякані вступом до їхнього міста, що вважався осередком цивілізації, дихих варварських східних орд, які, за уявленнями французів, жили лише війною. Про свої дитячі враження від цього небаченого видовища пізніше згадували відомі французькі історики Ж. Мішле та П. Меріме. Все життя корифей французької історіографії Мішле буде дивитися на Росію з пересторогою та тривогою [57], а ось письменника та історика Меріме козаки наштотхнули на низку історичних досліджень про їхнє минуле [1, с. 116]. Мішле багато уваги у своїх історичних дослідженнях присвятив українському козацтву. Він був обізнаний з історією козаків, як і багато інших був заворожений постатю Мазепи. Однак розглядаючи історію козацтва крізь призму творчості польської еміграції й у першу чергу через свого близького друга А. Міцкевича, Мішле вважав українців, яких називав "козацькою нацією", відгалуженням польської спільноти, відмінної від решти поляків іншою культурою та релігією [48].

Велику роль у поширенні серед французів інформації про Україну у власному баченні зіграла польська емігра-

ція. Поляки-вигнанці, що кількома хвилями опинилися у Франції й гуртувалися навколо князя А. Чарторийського, історика Й. Лелевеля, композитора Ф. Шопена та поетів А. Міцкевича, Б. Залеського, М. Чайковського, охоче розповідали про безмежні степи України та диких волелюбних козаків. Саме польська еміграція була головним джерелом альтернативних свідчень про Україну, що відрізнялися від офіційних трактувань російської політики [39]. Дуже часто поляки, що самі щойно втратили державність, з більшим розумінням і співчуттям поставилися до українців, яких перед тим гнобили та зневажали. Втім, на самій Україні козацтво перетворилося на той час лише на величні спогади старовини.

Останні контакти Франції з козаками відбулися в 1854-1855 рр. під час Кримської війни, а згодом в роки Першої світової та подальшої білої еміграції. Саме тоді у Франції осіли невеликі групи російських козаків-вигнанців, з яких охоче рекрутували персонал для місцевих ресторанів, охоронців різноманітних закладів, вершників для циркових вправ. Проте на початку ХХ ст. козацтво цілком перетворилося для європейців на екзотичну диковинку, релікт старовини, що дивом дожив до сучасності у далекій Росії. У ХІХ ст. козацтво уявлялося лише як суто російське явище. Одна з карикатур кінця століття показувала російсько-французький політичний альянс у вигляді легковажної дівчини Франції, що кидається в обійми Росії, представленої у вигляді козака [26].

Одночасно з нищенням самого козацтва відбувалася й літературна міфологізація образу козака. Освітаний у народних думках і піснях, возвеличений у казках, легендах, байках, переказах, славетний герой-лицар наділявся надзвичайними чеснотами в суспільній уяві. Чим далі відступала історична реальність існування козаків, тим привабливішим і чарівнішим ставав образ народного захисника. Велике відображення козацька тематика знайшла також у музичному, театральному та організаторському мистецтві. Значну роль в ознайомленні французів з життям і культурою українського козацтва відіграли переклади козацьких дум і пісень, які почали з'являтися з другої половини ХІХ ст. [32; 54]. Козацький фольклор, у якості далекої східноєвропейської екзотики, продовжує цікавити освічених французів і зараз.

Одним з найбільших поширювачів та популізаторів козацької історії у Франції став вищезгаданий письменник та історик П. Меріме. Певну допомогу при опрацюванні російських і українських джерел йому надавав письменник І. Тургенев, який часто перебував у Парижі. Зокрема, завдяки Тургеневу Меріме познайомився з дослідженнями про українське козацтво та Б. Хмельницького М. Костомарова [1, с. 11-12]. Зацікавлений російською та українською історією, Меріме написав кілька наукових розвідок повністю чи частково присвячених козакам. Серед них найвагомими є "Українські козаки" та "Богдан Хмельницький". Звичайно, використав історик і праці своїх попередників: Маржере, Боплана, Шевальє [1; 14, с. 16-22; 46; 47]. Завдяки майстерному перу Меріме, інші французькі літератори також захопилися козацькою тематикою [1, с. 14]. Твори Меріме з'явилися одночасно з першими перекладами "Тараса Бульби" у французькій літературі. Саме цьому твору судилося стати світовою вершиною у возвеличенні культу козацької слави. Після виходу в 1853 р. першого французького видання "Тараса Бульби" виник постійний попит на цю героїчну козацьку повість, який планомірно задовольняється місцевими видавництвами по мірі розкupuвання книги [37].

В подальші роки у французьких друкарнях продовжували з'являтися книги про запорозьких козаків, що, правда, як правило, до їх виходу в світ були вже приче-

тні й українці, що проживали у Франції й намагалися поширювати серед місцевого загалу свою історію та культуру. Серед найвідоміших дослідників першої половини ХХ ст. був І.Борщак [5; 23; 30]. Саме в співпраці з ним козацько-українську тематику частково розробляли французькі дослідники Р.Мартель, Ж.Люсіяні та ін.

Велике значення у розвитку французьких історичних досліджень про Україну мають спільні франко-українські колоквиуми, що проводилися у Парижі в останній чверті ХХ ст., за активної участі французьких та українських діаспорних науковців. Важливе місце серед цих заходів посідає П'ятий міжнародний франко-український колоквиум "Козаки України", що відбувся 6-8 червня 1991 р. у Сорбонні. Після зникнення "залізної завіси", що відділяла українську науку від громадськості від світу, в останній рік існування Радянського Союзу в роботі цього поважного наукового зібрання змогла взяти участь група істориків з Великої України. Зі своїми доповідями у царині козакознавства виступили такі знані вітчизняні дослідники як О.Апанович, П.Сохань, Г.Швидько, В.Брехуненко, М.Жулинський, М.Коцюбинська та ін. Українську діаспорну науку представляли А.Жуковський, Г.Грабович, Е.Крюба, Т.Мацьків тощо. Серед відомих французьких науковців, що взяли участь у роботі колоквиуму, можна згадати М.Кадо, Ж.Венстена, М.Деляпер'єр, У.Жермана, Ж.Абенсура, Ф.Делябріоля. Історики та літературознавці обговорили широкий спектр питань, що стосувалися минулого українського козацтва. Наслідком роботи колоквиуму став вихід у світ у Франції збірника наукових матеріалів у 1995 р., який знайшов свого читача серед французької аудиторії зацікавленої козацькою тематикою [40].

Сучасними дослідниками козацтва у Франції здебільшого є українці об'єднані навколо НТШ у Сарселі: А.Жуковський, Я.Лебединський, І.Стешик, І.Дмитришин. Особливо слід відзначити працю Я.Лебединського, француза українського походження "Козаки. Войовниче товариство між волею та владою" (2004) [38]. Проте цікавість французького суспільства до такого історичного явища як українське козацтво залишається постійною й визначає перспективи подальших козацьких досліджень у Франції.

1. Боллан Г.Л.де. *Опис України / Гюм Левассер де Боллан. Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький / П.Меріме / Пер. з фр., приміг. та передм. Я.І.Кравця.* – Львів, 1990. 2. Боллан Г.Л.де. *Описание Украины / РАН; Институт славяноведения; Федеральное архивное агентство; Российский гос. архив древних актов; НАН Украины; Институт украинской археологии и источниковедения им. М.С.Грушевского / А.Л.Хорошкевич (отв.ред.), З.П.Борисюк (пер.с фр.), Я.Р.Дашкевич (вступ.ст.).* – М., 2004. 3. Боллан Г.Л.де. *Опис України / В.Косик (пер.з фр.).* – Львів, 1998. 4. Боллан Г.Л.де. *Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн: Пер. з фр.* – К., 1990. 5. Борщак І. Мазепа, Орлик, Войнаровський. *Історичні есе.* – Львів, 1991. 6. Вавричин М.Г., Дашкевич Я.Р., Кришталович У.Р. *Україна на стародавніх картах: Кінець XV – перша половина XVII ст.* – К., 2004. 7. Виженер Б.де. *Описание Польского королевства / Пер. К.Мельник // Мемуары, относящиеся к истории южной Руси. Выпуск I (XVI ст.). / Под ред. В.Б.Антоновича.* – К., 1890. 8. Вінтоняк О. *Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII ст.* – Львів-Мюнхен, 1995. 9. Дашкевич Я. *Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / 2-е вид., виправл. й доповн.* – Львів, 2007. 10. *Де ла Невилль. Любопытные и новые известия о Московии // Россия XV-XVIII вв. глазами иностранцев.* – Л., 1886. 11. Дидула П. *"Украинские страницы в истории Франции" интервью с Вадимом Адагуровым // Зеркало недели.* – 2004. – №1 (476). – 10-16 января. 12. Дмитриев М. *"Прояснение, касающееся восстания казаков и вторжения татар в Польшу в 1647 г.": Источник книги Линажа де Восьенна о восстании под руководством Богдана Хмельницкого // Историчний збірник: Історія, історіософія, джерелознавство.* – К., 1996. 13. *Іван Мазепа: Художньо-документальна книжка: Для середнього і старшого шкільного віку / Упорядник і автор передмови Валерій Шевчук.* К., 1992. 14. *Купчинський О. Проспер Меріме і його твір "Богдан Хмельницький" // Жовтень.* – 1987. – №8. 15. Маржерет Ж. *Россия начала XVII в.: Записки капитана Маржерета / Сост. Ю.А.Лимонов; Отв. ред. В.И.Буганов.* – М., 1982. 16. Маржерет Ж. *Состояние Российской империи / Ж. Мар-*

жерет в документах и исследованиях : (тексты, комментарии, статьи) / Под ред. А.Береловича, В.Назарова, П.Уварова; [авт. и сост.: А.Берелович, Т.Лаптева и др.]. Состояние Российской империи. – М., 2007. 17. *Массон Ш. Секретные записки о России времен царствования Екатерины II и Павла I / Б.Э.Лямина (подгот.текста и коммент.), Е.Э.Лямина (вступ.ст.), Е.Е.Пастернак (подгот.текста и коммент.), А.М.Песков (вступ.ст.).* – М., 1996. 18. *Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709.* – Мюнхен, 1988; *Київ-Полтава, 1995.* 19. *Небелюк М. Мазепа в оцінці Вольтера // Український історик, 1987 р. – № 1-4.* 20. *Небелюк М. Мазепа в оцінці Вольтера // Іван Мазепа і Москва – К., 1994.* 21. *Пейссонель К. Трактат о торговле на Черном море // Адыги, балкарцы и карачаевцы в известиях европейских авторов XIII-XIX вв. – Нальчик, 1974.* 22. *Пейссонель Ш.де. Записка о Малой Татарии.* – Днепропетровск, 2009. 23. *Різниченко В. Пилип Орлик- Гетьман України / Борщак І. Великий мазепинець Григор Орлик. Історичні оповіді.* – К., 1996. 24. *Россия XVII века. Воспоминания иностранцев.* – М., 2003. 25. *Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десяти століть.* – К., 1992. 26. *Ферро М. Николай II.* – М., 1991. 27. *Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі.* – К., 1993. 28. *Шерер Ж.-Б. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії: Пер. з фр. В.В.Коптінов – К., 1994.* 29. *Beauplan. Description d'Ukraine, qui sont plusieurs Provinces du Royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie, jusques aux limites de la Transilvanie. Ensemble leurs moeurs, façon de vivre, & de faire la guerre.* Par le Sieur de Beauplan. – Rouen, 1660. 30. *Borshak E., Martel R. Vie de Mazepa.* – P., 1931. 31. *Chevalier P. Histoire de la guerre des cosaques contre la Pologne avec un discours de leurs Origine.* – P., 1663. P., 2001. facsimile reprint of a 1859 edition by A. Franck, Paris. 32. *Chodzko A. Les chants historiques de l'Ukraine et les chansons des Latchys des bords de la Dvina occidentale périodes païenne, normande, tartare, polonaise et cosaque.* – P., 1879. 33. *Cullon G.de. Recherches politiques sur l'État ancien et moderne de la Pologne, appliquées à sa dernière révolution.* – P., 1795. 34. *Desfontaine abbe. Histoire des revolutions de Pologne. T.II.* – Amsterdam, 1735. 35. *Dmytrychyn I. Gregoire Orlyk. Un cosaque ukrainien au service de Louis XV.* P., 2006. 36. *Jablonowski J.A. L'Empire des Sarmates aujourd'hui. Royaume de Pologne.* – Halle, 1742. 37. *Gogol N.V. Tarass Boulba. Roman.* – P., 1882. 38. *Lebedynsky I. Les Cosaques. Une société guerrière entre libertés et pouvoirs, Ukraine, 1490-1790.* – P., 2004. 39. *Lelewel J. Histoire de Pologne.* – P. et Lille, 1844. 40. *Les cosaques de l'Ukraine. Rôle historique représentation littéraires et artistiques. Actes du 5° colloque international franco-ukrainien. Textes réunis et présentés par M.Cadot et É.Cruba.* – P., 1995. 41. *Lesur Ch.-L. Histoire des Cosaques, précédée d'une introduction ou coup d'oeil, sur les peuples qui ont habité le pays des Cosaques, avant l'invasion des Tartares.* – P., 1814. – T.1; T.2. 42. *Margeret J. Etat de l'empire de Russie et Grande duché de Moscovie.* – P., 1669. *Margeret. Etat de l'empire de Russie et Grande duché de Moscovie avec ce qui s'y est passé de plus mémorable et tragique, pendant le regne de quatre Empereurs: à scaouir depuis l'an 1590 jusques en 1606, en septembre. Nouvelle édition, précédée de deux lettres inédites de l'auteur et d'une notice biographique et bibliographique par H.Chevreur.* – P., 1860. 43. *Masson C.-F.-P. Mémoires secrets sur la Russie pendant les régnes de Catherine II et de Paul Ier / par C.F.P.Masson; avec avant-propos et notes par M. F.Barriaere.* – P., 1859. 44. *Mémoires du Baron de Tott, sur les turcs et les tartares. Parts I-IV à 2 vol.* – Amsterdam, 1784. 45. *Mémoire sur la révolution de Pologne.* – S.l., s.a. (la fin du XVIII s.). 46. *Mérimée P. Les Cosaques d'Ukraine et leurs derniers atamans // Mélanges historiques et littéraires.* – P., 1855; *Moniteur, 20-23 juin 1854.* 47. *Mérimée P. Bogdan Chmielnicki. Fac-similé de l'édition originale (1865).* – P., 2007. 48. *Michelet J. Pologne et Russie. Legende de Kosciusko.* – P., 1852. 49. *[Neville Foy de la.] Relations curieuses et nouvelles de Moscovie.* – P., 1699. 50. *Nordmann C.J. Charles XII et l'Ukraine de Mazepa.* – P., 1958. 51. *Peyssonnel Ch. Observations historiques et géographiques, sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube & du Pont-Euxin.* Par M. de Peyssonnel, ci-devant consul pour Sa Majesté auprès du Khan des Tartares, puis consul Général dans le Royaume de Candie, aujourd'hui consul à Smirne, correspondant de l'Académie Royale des inscriptions & belles-lettres, & Associé libre de celle de Marseille. – P., 1765. 52. *Peyssonnel Ch. Lettre de M. de Peyssonnel, ancien consul à Smyrne, contenant quelques observations relatives aux memoires qui ont paru sous le nom de M. le Baron de Tott // Memoires du Baron de Tott, sur les Turcs et les Tartares. Part V.* – Maestricht, 1785. 53. *Scherer J.-B. Annales de la Petite-Russie; ou histoire des cosaques-saporogues et des cosaques de l'Ukraine, ou de la Petite-Russie.* – P., 1788. 54. *Scherrer M. Les dumy ukrainiennes: épopée cosaque. Textes ukr. et trad. intégrales avec une introduction et des notes.* – P., 1947. 55. *Stecyk I. Mazeppa: Prince de l'Ukraine.* – Roman. – P., 1981. 56. *Vauciennes L.de. L'origine véritable du soulèvement des cosaques contre la Pologne.* – P., 1674. 57. *Viallaneix P. La Voie royale: essai sur l'idée du peuple dans l'œuvre de Michelet.* P., 1959; P., 1971. 58. *Vigenere B.de. La description du royaume de Pologne et pays adiacens avec les statuts, constitutions, moeurs & façon de faire d'iceux.* – P., 1573. 59. *Vogué E.-M.-M.de., vicomte. Mazeppa : la légende et l'histoire // Revue de deux monde, 1881 (1884 - réédition).* – P. 320-351. 60. *Vogué E.-M.-M.de., vicomte. Trois drames de l'histoire de Russie : le fils de Pierre le Grand; Mazeppa; un changement de regne.* – P., 1911. 61. *Voltaire. Histoire de Charles XII. Extraits.* – P., s.a. 62. *Voltaire. Histoire de Charles XII roi de Suède / Présentation de l'auteur par J.Charpentier.* – P., 1939.

Надійшла до редколегії 27.01.10